

A határ két oldalán

„Az osztrák–magyar határ két oldalán 1945 előtt a nyelvet kivéve az élet igen hasonló volt. Ma ugyanez a hely két világ ütközéspontja. A távolság Hegyeshalom és Nickelsdorf, vagy Rábafüzes és Heiligenkreutz között nem több mint két kilométer, de a két-két falu közötti különbségek mélyrehatóak. [...] A hitleri politika komoly szerepet játszott a mezőgazdaság fejlesztésében. Eltörölték a parasztok adósságait, kamatmentes pénzkölcsönöket folyósítottak, kisgépeket gyártottak, piachálózatot fejlesztettek, szerződéses termelést vezettek be. A háborús években az osztrák mezőgazdaság virágzott. Ez a fejlődés az alsóöri parasztságot Hitler oldalára állította. Ő jelentette a modernizálást, a jólétet és – furcsa módon – sokaknak kalandot is. Az osztrák parasztsággal ekkor már különösen jó kapcsolatban lévő felsőörségiek a 'trianoni megcsonkítást' a 'vesztes nemzeti tudatot' felcserélték egy önbizalommal teli 'dicsőséges nagynémet' tudatra. A lakosságnak csak igen kis töredéke tartott attól a hitleri tervtől, hogy a német nyelvterületről minden más nemzetiséget Ukrajnába telepítenek. A hat évig tartó eufória 1945. április 5-én a Vörös Hadsereg ismert kegyetlenségeivel végződött.”

Sozan Mihály: *A határ két oldalán*. Irodalmi Újság, Párizs, 1985. 9., 22.

Jogi helyzet

„1955-ben az államszerződésben Ausztria visszaállítása és fasizmustól való felszabadítása után újra rendezték a nemzetiségek jogait és egyenjogúságát a német nyelvű többséggel úgy mint egymással. A 6. cikk rendezi az általános emberi jogokat: 'Ausztria továbbá kötelezi magát, hogy az Ausztriában érvényes törvények osztrák állampolgárokat faji, nemi, nyelvi vagy vallási téren személyükre illetően [...] sem elvileg sem gyakorlatilag jogi ál-

Az ausztriai magyarság a szovjet megszállás idején (1945–1955)

1945 márciusában a szovjet csapatok megszállták egész Kelet-Ausztriát, a harcoknak 679 burgenlandi esett áldozatul. A négy győztes hatalom az ország területét négy zónára osztotta. Burgenland egész területe **szovjet fennhatóság** alá került. Ausztria közigazgatását a Bécsben berendezkedő Szövetséges Hatalmak Tanácsa (Aliierter Rat) szervezte újra, már áprilisban felszólítva Karl Renner államelnököt, hogy alakítson kormányt. Az új kormány augusztusban Burgenland önálló tartomány újbóli felállításáról

alkotmánytörvényben rendelkezett (Verfassungsgesetz über die Wiedererrichtung des selbständigen Landes Burgenland), és október 1-jétől újra működni kezdett a tartományi közigazgatás. Még a nyáron **törvény született a háborús bűnökről**. Az egykori nemzetiszocialista funkcionáriusokat kizárták a közéletből, és több száz bűnös került bíróság elé. A novemberi ország- és tartománygyűlési választások eredményeképp mindkét szinten nemzeti egységkormány alakult a szociáldemokraták és a keresztényszocia-

listák vezetésével és a kommunista párt együttműködésével.

A szovjet zónában a megszálló hatalom a Kuraszov-féle 17. parancssal lefoglalta az úgynevezett német vagyont, tehát minden nagyobb gyárat és nagyüzemet. Burgenland területén a több tízezer hektáros Esterházy birtok került szovjet kézre. E birtokokon vagy állami gazdaságot rendeztek be, vagy kiosztották a földet az észak-burgenlandi kisparasztnak és bérencsaládok között. Ennek következtében az észak-burgenlandi magyar majoros lakosság körében ismét megerősödött a baloldali eszmerendszer. A hidegháborús hangulat erősödésével a szovjet szervek körülbelül 120 burgenlandit hurcoltak el a Gulagra

Lebombázott ház Kismartonban (Eisenstadt) 1945 tavaszán

A szovjet hadsereg elől az erdőbe menekült burgenlandiak

azzal az ürüggyel, hogy kémkednek az amerikaiaknak. Közben megkezdődött az 1938–1945 között elkobzott zsidó vagyonok visszaszolgáltatása, de a nagyrészt Amerikába és Izraelbe menekült zsidóság zöme már nem tért vissza Burgenlandba. A tíz hitközségből 1945 után egyetlen egy sem alakult újjá.

1947 áprilisában megszületett az úgynevezett **nemzeti-szocialista törvény** (Nationalsozialistengesetz), amely az egykori nemzetszocialisták zömét rehabilitálta és visszaadta a választójogot számukra. Ősszel hazatértek az első hadifogoly-csoportok a Szovjetunióból, ahová 1941 óta közel félmillió egykori osztrák állampolgár került hadifogolyként. Ausztria második világháború utáni gazdasági fellendülésének alapját az 1948-as Marshall-segély teremtette meg, mely szerint az ország 960 millió

A szovjet hadsereg bevonulása Lékára (Lockenhaus)

Burgenlandi hadifoglyok hazatérése, 1950

USA dollárt kapott. Mivel az osztrák kormány és a nyugati államok nem kívánták a szovjet zónába fektetni ezt az összeget, és mivel

Az osztrák államszerződés aláírása

KRONOLÓGIA

1945. április 27. Karl Renner kormányt alakít.

1945. június 26. Törvény a háborús bűnökről.

1945. augusztus 29. Új tartományi törvény.

1945. október 1. Burgenland tartomány újbóli felállítása.

1945. november 25. Ország- és tartománygyűlési választások.

1946. május 1. Az áprilisi innsbrucki tömegtüntetés és aláírásgyűjtés után Ausztria memorandumot juttat el az ENSZ tagállamokhoz, amelyben Dél-Tirolnak az országhoz való csatolását kéri.

1946. június 27. Kuraszov-féle 17. parancs az ún. német vagyon lefoglalásáról.

1946. június 28. A második megállási egyezmény a szövetségesek vétőjogának korlátozásával – a bécsi kormány hatáskörének növelésével, enyhíti a megállási feltételeit Ausztriában.

1947. április 21. Nácitanítási törvény elfogadása.

1947. szeptember 12. Az első hadifoglyok visszatérése a Szovjetunióból.

1948. július 2. Marshall-segély: G. Marshall, az USA tábornoka terve alapján Nyugat-Európa országainak a második világháború utáni újjáépítés céljaira nyújtott nagy összegű támogatás, amit 16 ország vett igénybe 1948 és 1952 között.

1948 Vasfüggöny felállítása.

1949 január A Szovjetunió deklarálja, hogy beleegyezne az 1937-es határok közötti Ausztria helyreállításába

1950. április 27. A katonait polgári kormányzat váltja fel. Ausztria diplomáciai képviseletet hoz létre az ENSZ tagországokban.

1955. február 8. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa ülésén Molotov külügyminiszter kijelenti, hogy semmi oka nincs az osztrák államszerződés halogatásának Ausztria semlegessége esetén.

1955. május 15. Az osztrák államszerződés aláírása – a független és semleges osztrák állam megszületése.

lásukban, politikai vagy polgári jogaikban, vagy akármilyen más területen nem diszkriminálják, vagy emiatt diszkriminációból eredő következményekkel nem sújthatók.' A 7. cikk a szlovén és horvát nemzetiségek jogait rendezzi, a magyar és a cseh nemzetiségeket azonban nem említi meg. Ezt a tényt hivatalos szerveknél ismételtel bizonyítékul használják arra, hogy követeléseinket, melyeket a magyar népcsoport a 7. cikkel kapcsolatban előad, visszautasítják. Így például a magyar tanítás felügyelete kérdését.”

Szeberényi Lajos – Szeberényi András: *Az őrvideki magyarok*. Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, Oberwart, 1985. 12.

Gazdasági helyzet

„A háború utáni újjáépítés, új munkalehetőségek teremtése a nagy gyárvárosokban megváltoztatták a falusi közösségek eddigi életét. Előnyösebb és hasznosabb lett munkát vállalni a városaikban, mint otthon a kis gazdasági birtokon dolgozni. A mechanizálás hozta magával, hogy az itthon maradt feleség a gyerekkel együtt el tudta látni a kis gazdaságot. Így ők is hozzájárultak valamivel a keresethez. A férj, aki mint ingázó Bécsben vagy Grácban talált munkát, tapasztalta, hogy csakis a német nyelvet tud munkahelyén előre haladni. Ezért sok családban úgy vélték, hogy a gyerekek elsősorban a németet és nem az örökölt falusi nyelvet tanulják meg, ezzel biztosítják a szülők számukra a jobb előlépési lehetőséget.”

Szeberényi Lajos – Szeberényi András: *Az őrvideki magyarok*. Burgenlandi magyar Kultúregyesület, Oberwart, 1985. 21.

A bécsi Magyar Szabadság Egyesület tagjai az 1954. május 1-jei felvonuláson

Burgenland semmiféle iparral nem rendelkezett – noha az ország 4%-a itt élt – a segélynek mindössze 0,33%-a jutott ide.

1948-ban lezárult a vasfüggöny az osztrák-magyar határon – Burgenland keleti irányban elszigetelődött, és egy hosszú évtizedre Ausztria elmaradott határtérségévé vált. 1955-ben a Bécsi Államszerződésben (Wiener Staatsvertrag) **a szövetséges hatalmak visszaállították Ausztria függetlenségét**, azzal a feltétellel, hogy semleges állammá alakul. A szovjet csapatok még ebben az évben elhagyták Burgenland területét.

A háború utáni újrakezdést Burgenlandban megnehezítette, hogy a felnőtt korú férfi lakosság részben elesett a háború alatt, részben még nem tért vissza a hadifogságból. 17.600 katona nem tért vissza 1945 után és 38.000 még hadifogságban volt. Az össznépeség egyhatoda hiányzott. A magyar falvakban ez azzal a következménnyel járt, hogy a vegyes házasságok ugrásszerűen megnöttek.

Még 1945 elején, a visszavonuló német hadsereggel egész magyar alakulatok menekültek Ausztria területére – tagjaik azonban nem Burgenlandban vagy Bécs környékén telepedtek le, hanem Felső-Ausztriában, az amerikai zónában. Így jött létre például a háború után a linzi magyar közösség. A magyarországi német kitelepítés újabb migrációs hullámot indított Ausztria felé: ennek folyamán rengeteg kétnyelvű (német és magyar) család került Ausztriába, ezek egy része a határmenti burgenlandi falvakba költözött. Az 1948-as magyarországi kommunista hatalomátvétel következtében ismét emigránsok jelentek meg, elsősorban Bécsben.

A **burgenlandi magyar népcsoport** számára a legfőbb fordulatot az hozta a háború után, hogy az 1937-es iskolatörvény újra életbe lépett és hat elemi iskolában – Felsőőr, Alsóőr, Órisziget, Középpulya, Albrechtmajor és Kleylemajor – megkezdődhetett a magyar nyelvű oktatás. Ezek az iskolák az osztrák oktatási rendszerben azonban zsákutcát jelentettek, mert semmiféle közép- és felsőfokú magyar nyelvű oktatás nem létezett. Azon szülőknek, akik később gimnáziumba akarták írni gyermeküket, már az elemi iskolába is a szomszédos falvak német tannyelvű iskoláiba kellett küldeniük őket. A magyarok a majorkban és falvakban tovább működtek ugyan a helyi egyesületek, ám az ötvenes években tartományi szinten semmiféle központi magyar szervezet nem jött létre.

A második világháború után Burgenland területén **hét nyelvváltozattal** találkozunk. A romani nyelv mellett mind a három burgenlandi nyelv standardizált és helyi tájszólási változatban is létezett. A tipikus burgenlandi anyanyelve mindig egy falusi dialektus volt, többnyelvűsége pedig a standardizált variációk ismeretét jelentette. Egy tipikus horvát gazda családi körben a helyi horvát tájszólást használta, a horvát újságot viszont a regionális gradistyei horvát nyelven olvasta. Németül, vagy magyarul pedig az irodalmi nyelvet használta.

A **burgenlandi magyar–német kétnyelvűség** esetében öt nyelvváltozat keveredik: az irodalmi magyar, az adott falu tájszólása, az irodalmi német, a környező falvak német tájszólása, illetve a magyar és német tájszólás közé bekeleődött „pidginizált” magyar. Az utolsó változattal csak a magyar falvakban

találkozunk. A helyi magyar tájszólások valójában 17. századi eredetűek, melyek a koraújkori magyar nyelvnek nemcsak a szókincsét, hanem a grammatikáját is megőrizték. Például nincs -val, -vel ragozás, hanem egy sokkal korábbi -ve, vagy -je ragot használnak: nem Tamással, hanem Tamásje találkoznak, nem autóval, hanem autóve járnak. A birtokos ragozás is az archaikusabb formát őrzi: így például nem azt mondják,

Fertőmeggyesi (Mörbisch) életkép 1950-ből

hogy fájnak a lábaim, hanem azt, hogy lábomék. Mint minden burgenlandi tájszólásra, a magyarra is jellemző, hogy teljesen diftongizált. Föld helyett *füüdöt* mondanak, erdő helyett *erdüöt*, kettő helyett *kettüöt*. Az a-ból gyakran oa lesz: az, fa, ma, pad vagy varr helyett *oaz*, *foa*, *moa*, *poad*, *voarr* lesz. Az é helyett sokszor í-t ejtenek, így lesz a pénz, szép és vékony szavakból *pínz*, *szíp*, *víkony*.

A „pidginizált” változatban ezt a tájszólást átszövik német kölcsönszavak. „Jemenek a Bezirkshauptmannschaftra Führerscheint beántrágunyi” [Elmegyek a járási főkapitányságra jogosítványt igényelni]. Ezeket a kölcsönszavakat általában nem az irodalmi németből veszik át, hanem a helyi német tájszólásból. A következő mondatot „jemiedütem, rosztunom kell” úgy érthetjük meg, ha tudjuk, hogy az irodalmi német müde szó helyi változata a mied és a német rasten ige burgenlandi változata a rostn. Tehát, ha azt akarjuk mondani, hogy „elfáradtam, pihennem kell”

és a fáradt és a pihenni helyett berakjuk a német tájszólási szavakat és magyar tájszólási ragokkal ragozzuk, akkor kapjuk a fenti mondatot. Az irodalmi német wünschen ige helyi változata a winschn, amelyből a felsőöri magyar tájszólásban binscül lesz. „Mit binscülsz Weihnachtinira?” [Mit kívánsz karácsonyra?], mondják a felsőöriek.

A magyar falvak lakói között nem mindenki ismerte a teljes kétnyelvű skálát. Az idősök az irodalmi magyart, a magyar tájszólást és néha a „pidginizált” formát is használták, németül viszont leginkább a helyi tájszólást beszélték. Mindazok, akik még magyar elembe és utána német felsőbb iskolákba jártak, ismerték az egész skálát. A fiatalabb nemzedékeknél a skála ismét leszűkült: ők kiválóan beszélték az irodalmi németet és a helyi tájszólást, azonban magyarul már csak a falusi tájszólást, annak is a „pidginizált” változatát használták. Ilyen nyelvhasználat jellemezte egyébként a horvátokat és a cigányokat is.

Tudja-e?

■ A pidzsin (angol nyelven *pidgin*), vagy kapcsolati nyelvek olyan nyelvek, melyek több nyelv keverékéből jönnek – legtöbbször spontán módon – létre azért, hogy a két nyelv beszélői egymással kommunikálni tudjanak. A pidzsineknek általában

vázlatos nyelvtana és korlátozott szókészlete van, hiszen ezek csak kapcsolati segédnyelvként használatosak. Általában nem tanulóssal, hanem alkalmazkodással, rögtönzéssel keletkeznek. Minden burgenlandi tájszólásra jellemző, hogy erősen diftongizált, azaz minden hosszú magánhangzó helyett két magánhangzót ejt.

IRODALOM

- Balogh Sándor: *Jelenkori népvándorlás*. Budapest, 1987.
- Bedécs Gyula: *Magyar sors Felsőpulyán 1921–1990*. Oberpulendorf/Felsőpulya, 1990.
- Birta Gábor – Fehér Imre – Teke András – Zászlós István (szerk.): *25 év. 1971–1996. Emlékkönyv a Győri Határőr Igazgatóság és Jogelődje negyedszázados fennállásának alkalmából*. H. n. 1996.
- Éger György: *A burgenlandi magyarság rövid története*. Anonymus, Budapest, 1994.
- Gal, Susan: *Mi a nyelvcseré és hogyan történik? Regio*, 1991. 1. sz. 66–76.
- Sallai János: *A magyar-osztrák határ történetéről a XVII. századtól napjainkig*. *Soproni Szemle* 1996. 4. sz. 289–301.
- Sozan Mihály: *A határ két oldalán*. Irodalmi Újság, Párizs, 1985.
- Szeberényi Lajos – Szeberényi András: *Az örvidéki magyarok*. Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, 1985.
- Szépípusi István: *Lássátok, halljátok egymást! Mai magyarok Ausztriában*. Magvető, Budapest, 1992.

